RECONSTITUIREA ISTORIEI

Pantelimon HALIPPA: „SFATUL ȚĂRII N-A FOST ALTCEVA DECÎT UN SOVIET?!"

— DE HALIPPA, am vrea să discutăm așa de parcă noi n-am ști nimic despre Basarabia. Care a fost statutul Basarabiei înainte de revoluție?

— Era un statut al absolutismului. Monarhia absolutistă rusască făcea ce vrea. Duma imperială din 1905 reușise, în legătură cu războiul japonez, pierdut de ruși, să cîștige oarecare libertăți și să înfrunte absolutismul monarhului, al împăratului. Însă afacerea n-a durat mult timp și a venit un ministru. Unul Pleve, după cum îmi aduc aminte, o scîrnăvie de birocrat. Și-apoi a fost și un neamț oarecare, nu-mi aduc aminte cum îl spunea. Erau străini, dar care știuseră să prindă loc la curtea împărătului și acela, om naiv, se încredea în acești oameni care nu erau măcar ruși. Și acești oameni făceau o politică în folosul monarhiei absolutiste. Nu era decît o tiranie idioată și noi, în Basarabia, simțiam asta atunci cînd, de pildă, ministrul de instrucție era un basarabean, un moldovean, la drept vorbind, unul Caso, Aristid Caso. Și el, acest Aristid Caso, cînd s-a pus problema în Duma imperială ca să se facă școli în limba copiilor pentru ca mai ușor să poată deprinde noțiunile de cultură și de învățătură, a spus că limba moldovenească nici nu are măcar elementele suficiente pentru ca să-și poată spune toate ideile și noțiunile inventate de știință sau filozofie. Lucrul acesta a mers crescendo, încît cînd a venit revoluția cea mare, din 1917, la congresul învățătorilor s-au găsit învățători care spuneau: «D-le, noi nu putem să renunțăm la școala rusască pentru că în limba moldovenească nu vom putea măcar spune ceea ce trebuie să spunem elevilor, noțiunile de știință, noțiunile aritmetice, de geografie ș.a.m. d.» Și-atunci a răsărit unul din colaboratorii mei, de la «Cuvînt moldovenesc», Alecu Mateevici. Și el, venind la redacție, într-o singură noapte s-a pus și a făcut poezia pe care a intitulat-o «Limba noastră». Ei bine, d-le, această poezie este cea mai frumoasă definiție pe care a dat-o cineva limbii românești. Au mai fost și alții care au vorbit despre limbă. A fost și Mureșanu, și Coșbuc, și Goga, și Vasile Alecsandri, dar nimeni n-a spus așa de frumos despre limba noastră. Este o definiție ideal de frumoasă... Deci, noi avem o limbă pe care, dacă vom întrebuința-o bine, vom putea să ne impunem și aici, și peste tot. În cel din urmă basarabenii, cred că știți, au dat oameni destul de importanți în cultură și în literatură. Cînd te gîndești că l-au dat pe cel mai mare filolog și istorician, pe Bogdan Petriceicu-Hîjdău, pe romancierul Constantin Stere, pe poetul Ion Buzdugan, pe acest Alecu Mateevici și atîtea alții care și-au făcut datoria. Încît noi avem cu ce veni în fața cititorului român.

— Și prin ce s-au mai impus basarabenii în acea perioadă de început de secol, de început al unor evenimente istorice deosebite?

— Noi ne-am impus prin capacitatea noastră, pentru că, de pildă, eu personal am fost ales la un concurs al sfaturilor țărănești din Basarabia pentru primul congres al sfaturilor de la Peterburg din luna iunie 1917. Acolo, firește, am participat la discuțiile care priveau organizarea politică a imperiului, dar pe mine mă interesa și o problemă de actualitate și care se impunea ca imediat să o pregătim. Și anume, problema școlii. Anul școlar 1917—1918 trebuia să-l facem în limba copiilor. Și atunci i-am spus lui Kerenski: «Tovarășe Kerenski, dumneata știi prea bine că noi sub țar n-am avut școală în limba elevilor. În aceste luni care mai rămîn pînă la deschiderea anului de studii, în iulie și august, noi va trebui să facem manuale, să le tipărim. Va trebui să pregătim învățătorii și profesorii ca anul școlar să-l începem în limba copiilor». Eu nu țineam ca toți copiii Basarabiei să învețe în limba românească. Nu! Numai copiii moldovenilor, iar evreii — în limba lor, ucrainenii, cîți sînt, — în limba lor, copiii rușilor — în limba lor, nemții — în limba lor. Da, în tot cazul, pentru moldoveni puneam chestiunea: cînd vom putea noi să ne pregătim cu manuale, cu învățători și cu profesori? Și zic, altă soluție nu poate fi decît aceasta, ca eu să mă duc la Iași și acolo să-mi găsesc manuale pentru școala din țara românească și să le adaptăm pentru Basarabia noastră. Kerenski, ca un prostănac, spune: «Bine d-le, asta înseamnă trădare a imperiului. Dumneata trebuie să știi că schimbarea în învățămînt trebuie să se facă după o lege, așa că trebuie să așteptăm constituanta să se pronunțe în ce limbă să se predee copiilor moldoveni». Eu atunci îi fac obiecțiunea aceasta: «Tovarășe Kerenski, dumneatale ai așteptat constituanta ca să devii prim-ministru al imperiului? Revoluția te-a făcut prim-ministru. El, tot așa și pe mine, cetățean al Basarabiei, m-a făcut conducător al acestei provincii. Și ian spune dumneata că noi trebuie să soluționăm această problemă în aceste două luni, dar nu putem fi așa de voinici și fermecători ca să reușim lucrul acesta, decît să ne ducem și să le împrumutăm de la frații noștri români». «D-le, acest lucru nu se poate», — zice Kerenski.

— Era nervos Kerenski?

— Da. Și atunci i-am spus: «D-le, la revedere, eu nu am nevoie să discut cu dumneata. Dumneatale fii conducătorul Rusiei, dar conducătorul Basarabiei nu ești și nu vei fi! Eu mă duc să stau de vorbă cu opoziția care ți-o face Troțki și cu Lenin». Și într-adevăr, l-am luat pe Ion Sinicliu care era deputat la acest congres și ne-am dus. Acolo am discutat și am ajuns la concluzia aceasta: noi să procedăm cum ne dictează conștiința națională, cum ne dictează interesul politic și cum va hotărî Sfatul Țării. Numai prin Sfatul Țării trebuie să facem lucrul acesta, să nu facem pe cale întîmplătoare, ci Sfatul Țării, care va fi parlamentul local al Basarabiei, el să hotărască. Puteam să zic în gîndul meu: «Poate că și Lenin, și Troțki au întrebuințat o hîrtie și că în fapt ei nu se vor ține de această formulă. Pînă cînd vom face noi Sfatul Țării ei vor ști să buimăcească masele populare țărănești care sînt naive. Ele și acuma sînt naive, dar pe atunci erau și mai naive! Și atunci în loc să facem cum ne dictează conștiința națională și interesul politic, bolșevicii vor face lucrurile așa cum le dictează interesul lor egoist».

— Și cum ați procedat în continuare? Ce cale ați ales?

— Noi, însă, am fost așa de harnici și sinceri în concepția noastră, încît am convocat toate congresele — și cel militar, și cel țărănesc, și toate instituțiile publice, zemstva, și instituțiile județene și comunale. Toți au căzut de acord la formula cu care am venit noi, partidul moldovenesc, și care am spus: «Fiindcă noi sîntem majoritatea de 70 de procente de moldoveni, noi în Sfatul Țării trebuie să avem 70 de procente, iar restul de 30 de procente să fie ai minorităților». Am căzut de acord să fie 120 de deputați în acest parlament al nostru, pe care l-am numit Sfatul Țării, și noi am și ales deputații noștri prin congrese, prin adunările județene ale zemstvei și prin comune, încît Sfatul Țării a putut fi deschis în noiembrie 1917. Și noi ne-am declarat republică autonomă, iar la 24 ianuarie 1918 ne-am declarat chiar republică independentă de Rusia. De ce? Pentru motivul că între timp în Ucraina se organizase un guvern ucrainean și acela nu mai recunoștea Petrogradul și noi, chiar dacă am fi vrut să recunoaștem ceva în legătură cu Peterburgul acesta, noi n-am fi putut și de aceea în Sfatul Țării noi ne-am trezit cu situația aceasta: n-aveam nici moneda noastră, n-aveam nici bugetul nostru. Atunci am pus problema: cu cine ne asociem ca să facem din această republică o organizație solidă? Blocul moldovenesc, care era compus din Partidul moldovenesc și din Secția țărănească, au căzut de acord ca să ne înțelegem cu România. Minoritățile au spus ca să ne înțelegem cu Ucraina. Numai polonezii au spus: «Nu! Moldovenilor, voi sînteți stăpîni pe țara voastră și toată lumea știe că națiа moldovenească nu există. Este numai denumirea locală a românilor care trăiesc în Moldova, ceea ce nu înseamnă că este o altă națiе decît cea românească. Și deoarece confrații voștri, moldovenii la apus de Prut, s-au unit în 1859 cu Muntenia și au format o România, voi acuma nu aveți decît să vă înțelegeți cu această România». Așa că, ca să zicem așa, noi am fost sprijiniți și de polonezi, iar pe urmă am fost sprijiniți și de germani. Germanii din sudul Basarabiei. Lucrurile acestea le-am spus pentru motivul că noi am procedat așa cum era metoda vremii de atunci. Totul se făcea în chip revoluționar, în chip normal, ca să zicem așa. Norma era revoluția. Și Sfatul Țării nu era decît un Soviet. Rușii îi ziceau soviet, adică sfat.

— Care a fost misiunea acestui Soviet?

— Sfatul Țării a avut o misiune foarte importantă: că a naționalizat toate instituțiile de stat și administrația, și justiția, și școala, și, firește, noi n-am fost exclusiviști ca să lipsim pe cineva de dreptul de a-și folosi limba lor în aceste instituții publice. Rușii aveau dreptul să vorbească și să învețe în limba lor, evreii — în limba lor, ucrainenii — în limba lor, germanii — în limba lor. Zic, noi n-am fost exclusiviști. Acest lucru a fost, ca să zicem așa, în spiritul vremii și noi am intrat în istoria neamului românesc ca făuritorii celui dintîi al Unirii. Pentru că, Țara Românească intrase în război, în primul război mondial, dar intrase pentru eliberarea Ardealului de sub ungurii, și se întovărășise cu Rusia țaristă. Dumneatale trebuie să-ți aduci aminte că chiar cu cîteva luni, cu două-trei luni înainte de revoluție guvernul român al lui Ionel Brătianu se dusese la Peterburg cu prințul Carol ca să se logodească acolo cu o prințesă a împăratului Nicolai. Vă spăzică toată Rusia știa de acum că Revoluția este în curs iar gogomanii de la Iași (D-l Halippa se referă la guvernul român, care în acea perioadă era refugiat la Iași — V. R.) habar de grijă nu aveau de aceasta. Mai mult decît atît: chiar basarabeanul nostru Constantin Stere, care nu era la Iași, ci era la București, cu toate că el ar fi trebuit să fie în Sfatul Țării chiar de la deschidere, dumnealui n-a venit decît la 20 martie sau așa ceva, cînd noi tratasem de acuma cu liberalii și fără succes, tratasem și cu Averescu, iarăși fără succes. Și a trebuit să tratăm cu Marghiloman care era de orientație germană. Și atunci el ni l-a adus și pe Stere. Cînd eu îi spuneam lui Stere: «D-le Stere, de ce dumneatale, care l-ai știut prea bine pe Lenin încă din Siberia, n-ai venit chiar de la începutul revoluției? Dumneatale de ce n-ai luat pildă de la Lenin? Lenin a căzut la un tîrg cu guvernul imperial german, care i-a pus la dispoziție un vagon plumbuit, l-a trecut prin Germania și el s-a dus la Peterburg și acolo, dumneatale știi cum, a adîncit ei revoluția. Asta era un tîrg pe care îl făcuse el cu guvernul german ca să adîncească revoluția. Dumneata tot trebuia să vii la Chișinău, d-le Stere». La care dumnealui îmi răspundea: «Și mata trebuie să știi că era nevoie ca cineva să stee și la București și să pregătească pe germani ș.a.m.d.». «D-le, cînd se începe o revoluție, acea revoluție trebuie cîștigată, mai întîi de toate, în sînul poporului tău și dumneatale și știut prea bine în ce stare de sărăcie intelectuală ne găseam noi, că toți intelectualii basarabeni erau cu școala rusască. Și școala aceasta rusască măcar nu le deschisese ochii să știe că români și moldoveni sînt același popor».

Încît eu, numai pentru motivul că îmi făcusem studii la Universitatea de la Iași, eram cel mai învățat om din Basarabia. Și lucrul acesta mi l-au recunoscut absolut toți, iar eu nu eram cu cine știe ce pregătire politică, dar am avut această inițiativă din motivul că atunci cînd eram în 1905 la Universitatea de la Dorpat sau, cum îi ziceau ruși, Iuriev, eu acolo mă înscrisesem la științele naturale. Deci, pentru motivul că încercasem să mă duc mai întîi la Novala Alexandria și acolo să-mi fac studii la un institut agricol și pe calea aceasta să ajung agronom, socotind că poporului basarabean trebuie să-i dăm un nou fel de gospodărie în agricultură. Dar, fiindcă eu făcusem seminarul și în seminar științele naturale au fost cu totul neglijate. Ce poftești, se învăța acolo toată filozofia, toate teologiile, limba latină, limba greacă, limba rusască, firește, dar limba și istoria poporului n-am învățat-o. Eu atunci, fiind revoluționar socialist, mă revoltam de lucrul acesta și cînd s-a început prima revoluție noi, studenții, ce-am făcut? Am făcut o grevă studențească și greva ceea a fost răsplătită cu închisori, cu bătăi la poliție și, în cele din urmă, universitatea a fost închisă. Astfel eu în 1906 am și venit la Chișinău. În drum, cu Pavel Grosu, care era la medicina veterinară, și cu Neculae Bivol, care era la științele de studii generale, puneam la cale să facem o gazetă.

— Și ați reușit acest lucru chiar de la început ori ați întîmpinat anumite probleme?

— Cînd am ajuns la Chișinău am găsit că acolo de acuma se organiza un grup în frunte cu Manolache Gavrilițâ și cu Ion Pelivan. Atunci am renunțat la ideea să facem noi o gazetă. Ne-am asociat la ideea aceasta: «Domnilor, noi nu avem intelectuali bine pregătiți, or noi sîntem în România cu cîțiva basarabeni care au ajuns la mari situații culturale. De pildă, profesor de drept constituțional la Iași este Stere». De ce știam eu despre Stere? Pentru că eu îl cunoscusem pe notarul public Ion Grosu de la Chișinău și acesta îmi spusese: «D-le, dacă vreți să faceți gazeta, pe voi poate să vă ajute și Stere, pentru că el, la Iași, poate să aibă și mijloace ca profesor universitar». Și noi într-adevăr, l-am trimis pe un coleg de-al nostru, pe Andronovici, și Stere a venit, fiindu-ne de mare folos. Primul zlar noi l-am intitulat «Basarabia». El a apărut, acest ziar, în anul 1906 și 1907, însă a fost închis de administrația gubernială.

— Din care cauză s-a întîmplat acest lucru?

— Pentru motivul că, așa cum am spus încă de la început, revoluția primă a fost foarte, foarte combătută și aproape nimicită de Pleve și de alți miniștri ruși și atunci, eu, care eram revoluționar în concepțiile mele, am făcut exces de ideî și am publicat, între altele, imnul național român «Deșteaptă-te românule!». De ce am făcut-o? Pentru motivul că eram în polemică cu unul care scotea o gazetă rusască, era unul Pavel Crușevan. Acest Pavel Crușevan era un om foarte talentat. Știa să scrie foarte frumos rusește, și avea el o arecum și ceva cu limba moldovenească, însă era de orientație țaristă. Atunci el era cel mai mare protivnic al ziarului nostru «Basarabia» și mereu ne denunța cum că noi sîntem separatiști, că noi vrem să ne despărțim de Rusia. Noi nu refuzam lucrul acesta. Noi tăceam din gură. «N-ai decît să spui lucrul acesta». Nouă ne convenea ca lumea să știe că noi nu ținem chiar așa de mult la Rusia aceasta.

Rușii, în administrația gubernială, au fost foarte abili. Ion Pelivan ceruse cu vreun an înainte un loc în magistratură. De ce? Pentru că era tînăr și ca avocat nu putea cîștiga atîta cît îi trebuia unui om pentru cheltuielile vieții. Atunci s-a gîndit omul să aibă un salariu de magistrat. El bine, rușii, fiindcă secretar de redacție era Pelivan, și el era foarte bine pregătit în problemele noastre culturale și scria destul de abili, el l-au numit în magistratură. Dar, ca magistrat, nu l-au numit la Chișinău, unde scoteam noi ziarul, l-au numit la Bălți și bietul Pelivan, nitam-nisam, pe neașteptate a ajuns magistrat la Bălți. Atunci am ajuns și eu să fiu conducător, secretar al redacției «Basarabia», în locul lui Pelivan. Dar eu eram așa de revoluționar încît am întrecut măsura și atunci ziarul a fost închis.

Eu, ca să nu-mi pierd vremea, pentru că Universitatea de la Dorpat era închisă, m-am dus la Iași și acolo nu m-am mai înscris la științele naturale, m-am înscris la litere și la istorie, pentru ca să știu bine cultura și istoria neamului meu. Și am reușit așa de bine, încît după patru ani profesorul meu de istorie Xenopol îmi propunea să rămîn în cadrul Universității ca loctitor de asistent și să mă pregătesc pentru carieră universitară. Dar eu l-am spus: «D-le profesor, dumneatale știi prea bine, eu n-am făcut taină cînd am venit la facultate, că eu am venit numai să-mi fac cultura românească și istoria. Eu nu vreau să mă convertesc în România cum au făcut atîția cum îi doctorul Cazacu, cum îi doctorul Spoială, cum a fost Zamfir Arbore ș. a. m. d. Eu vreau să mă duc să-mi încerc norocul a doua oară și de data aceasta vreau să fiu mai cuminte, mai prevăzător prudent, să nu umblu cu măsuri exagerate, care iarăși să-mi creeze dificultăți». Acest Xenopol știnea la mine și pentru motivul că el mă trimisese în Franța la Diep. Acolo fusese pe vremuri refugiat unul din familia Sturza, un fruntaș al Moldovei, și eu am fost trimis de Xenopol să mă duc să caut de voi găsi urme din viața acestui Sturza, care a stat la Diep. Am avut norocul. Ducîndu-mă acolo, într-adevăr am găsit o arhivă foarte importantă. Cînd am adus-o la Iași, profesorul meu a rămas uimit. «D-le, noi am știut numai din auzite că omul acesta era un om de seamă — mi-a zis Xenopol — dar nu am știut că el avea și o arhivă atît de bogată. Dumneatale ești un om cu noroc, rămîi aici». «Nu — l-am răspuns — eu mă duc în provincie». Și așa am și făcut. M-am întors în Basarabia și acolo am început să scot ziarul «Cuvînt moldovenesc». Întîi revista «Cuvînt moldovenesc» o scoteam, pe urmă și ziarul, pe urmă și o editură «Cuvînt moldovenesc».

— D-le Halippa, aș vrea să vă amintiți mai detaliat despre anul 1917, an cînd în Rusia au luat amploare evenimentele revoluționare. Care era pe atunci situația în Basarabia?

— La începutul revoluției din '17 noi, moldovenii, eram cei mai bine organizați ca presă în Basarabia. Ziarul nostru avea de acum 17 mii de cititori. Lucrul acesta era foarte semnificativ și ne-a fost de mare folos pentru motivul că noi am știut să-i cîștigăm și pe învățători, și pe cooperatori, și pe preoți, și pe o parte din proprietari. Între alții l-am cîștigat pe Vasile Stroescu.

— Dar cine era acest Vasile Stroescu?

— Trebuie să știți că Vasile Stroescu a fost un român pe care nu l-a întrecut nimeni. El era făcător de milioane. Cum? Foarte simplu? El își făcuse studiile agricole la Harkov, unde își făcuse și un plan ca să nu se oprească la cerealism, să rămîie numai cu cereale, ci să facă creșterea de vite. Vasile Stroescu a făcut așa că avea cele mai mari cirezi de boi, avea cele mai mari cirezi de vaci, avea o herghelie de cai de unde armata rusască cumpăra cai. Avea turme de oi, ducea trenuri întregi de porci îngrășați în Germania și Austria și făcea milioane. Și milioanele acestea el le-a oferit într-o bună zi administrației zemstvel de la Soroca, spunînd: «Domnilor, județul nu are școli. Iată eu pun la dispoziție cîteva zeci de mii și fac școli în fiecare sat, dar cu o singură condiție: în școlile care vor fi în sate moldovenești învățătura să se facă în limba moldovenească (în Basarabia fusese interzisă predarea în școli în limba moldovenească, elevii studiind numai în rusește — V.R.). Dacă va fi și vreun tîrgușor evreesc n-are decît ca școala să fie în limba evreească, dacă va fi vreun sat ucrainean — n-are decît să fie școală ucraineană». Ce-i de la zemstvă l-au spus: «D-le Stroescu, dar dumneata parcă nu știi că noi putem face numaidecît numai ceea ce permite guvernul imperial?» Or, dumneata știi prea bine că acest lucru s-a discutat și în Duma imperială și deputații basarabeni ticăloși au spus că moldovenii n-au nevoie de școală în limba moldovenească, ci de școală în limba statului rus, că aceea le va da posibilitatea să fie gospodari ș.a.m.d.

— Și cum s-au desfășurat lucrurile mai departe?

— Vasile Stroescu s-a dus cu milioanele și a înființat sute de biserici și mii de școli în Ardeal, școli în Moldova, ceea ce ne dovedește că omul acesta avea un orizont larg, românesc, el vroia să-și ajute neamul oriunde ar fi. Nouă, basarabenilor, cînd eu m-am adresat lui ca să mă ajute la «Cuvînt moldovenesc», el ne punea la dispoziție cîte 60 de ruble pe lună. Pentru noi era un lucru foarte important, că noi eram oameni săraci și n-aveam ce minca, însă cînd aveam asigurată plinea de toate zilele, sau cînd au început să vină subscripții la presa noastră, lucrurile s-au schimbat. Mai veneau oamenii care ne aduceau putinele cu brînză, ne aduceau găini fripte. De ce? Pentru că eram o necesitate. Și așa am început noi revoluția din 1917. Noi îi întreceam absolut pe toți — și pe ruși, și pe evrei.

— Dar cu comuniștii ruși ați colaborat?

— Rușii nu ne-au susținut, dar trebuie să-ți spun că la fel s-au purtat și comuniștii români. În loc ca dumnealor să sprijine o presă moldovenească, așa cum o puteam noi face, ei susțineau punctul de vedere al bolșevicilor ruși. Aceștea de la urmă erau împotriva independenței noastre, cu toate că cu Lenin și cu Troțki ajunsesem la formula concepției naționale și interesul politic, dumnealor socoteau că noi ne vom opri numai la problema școlară pe care am discutat-o cu Lenin și Troțki. Pe cînd noi am introdus naționalizarea pe toată linia și asta nu le mai convenea rușilor.

— Să facem numai o paranteză. Pe Lenin l-ați cunoscut prima dată atunci cînd ați abordat chestiunea școlară?

— Da, atunci, în luna iunie 1917.

— Ce impresie v-a produs?

— Eu l-am văzut o singură dată. Am tratat mai întîi toată problema cu Troțki. El era orheian de-al nostru, din județul Orhei, era un om cu care m-am înțeles. După ce am stabilit formula respectivă, am pus problema așa: «Domnule, dumneata ca secretar al Partidului comunist ai convenit la formula aceasta, dar aș vrea să știu dacă ea e primită și de președintele partidului vostru, Lenin». Mi-a spus: «Te vei convinge că o va primi». Și într-adevăr, într-o bună noapte, fiindcă Lenin pe vremea ceea se ascundea, pentru că Kerenski îl vîna, într-o bună noapte, Troțki m-a condus pe mine și pe Ion Sinicliu la Lenin. Și Lenin a recunoscut că formula este bună și el recunoaște politica noastră de naționalizare a învățămîntului.

— Și, totuși, ce impresie v-a făcut Lenin, ca om?

— Foarte bună, foarte bună. Și mai bună mi-a făcut-o Troțki, care era și mai iute la gînd.

— Troțki v-a făcut o impresie bună. De ce, totuși, conducea Lenin?

— Pentru că era rus. Troțki era evreu și în Rusia antisemitismul nici pînă acum nu e trăit definitiv.

— Dar pe Troțki l-ați mai văzut altădată?

— Da. L-am văzut.

— Dacă el era din Orhei n-a făcut nimic pentru Basarabia?

— Nu. Nimic.

— Nici pentru județul Orhei, pentru județul lui?

— Nu. Comuniștii rămîn la formula aceasta generală a lui Marx și pe urmă și a lui Lenin, cum că mai întîi trebuie să cucerească puterea și după aceasta ei vor arăta ce capacitate de organizare și de înfăptuire au. Or, dumnealor și după 50 de ani, tot încă n-au ce minca, săracii. Și vai de industria lor, și vai de plielea lor dacă ei mereu trebuie să facă cumpărături de pîine în America! Însă sînt globalinici și mereu îi critică pe acești nemernici burghezi și capitaliști, deși se hrănesc din pîinea lor și din capitalul lor. Și mereu capătă credite. Și aceia vor cu tot dinadinsul să-i îmbogățească și să-i facă și pe dînșii capitaliști. Iar masele populare cînd vor avea conducători capitaliști vor rămîne tot așa de împotente cum au fost și sub țar. Asta îi-i concepția lor.

— D-le Halippa, v-am obosit foarte mult. Dacă veți mai accepta și cu alt prilej să continuăm o discuție despre Basarabia. Vom mai reveni... Acum vă mulțumesc frumos și vă doresc multă sănătate.

Nu demult prin intermediul «Literaturii și arta» cititorul de masă din republică pentru prima dată a avut posibilitatea să-l cunoască puțin pe Pantelimon Halippa, unul dintre cei mai de vază oameni ai Basarabiei antebelice. Ultimii săi ani de viață reputatul om politic, care s-a numit Pan.Halippa, i-a trăit la București, unde în 1979, la vîrsta de 96 de ani, a și plecat în lumea celor drepți.

Dar iată că zilele trecute am avut fericita ocazie să-l ascult și vocea inedită a d-lui Halippa. Cum? Aflîndu-mă în capitala României, prin bunăvoința unor prieteni, m-am întîlnit cu Mircea Popa, care în 1971 a fost exclus din Uniunea scriitorilor de către susținătorii clanului ceaușist, tar la 22 decembrie trecut a fost eliberat din arestul securității. Fără îndoială, face să mai revenim la această personalitate ceva mai tîrziu, iar astăzi vreau să comunic cititorilor noștri că d-l Popa mi-a pus la dispoziție o imprimare de mare preț — ultimul interviu acordat de Pantelimon Halippa și care **n-a văzut pînă astăzi lumina tiparului și nici n-a fost difuzat**. Dar, să-i oferim cuvîntul lui Mircea Popa:

— După ce am fost exclus din Uniunea scriitorilor pentru că am declarat greva foamei, protestînd împotriva acțiunilor lui Ceaușescu în mijlocul intelectualilor, ani la rînd am adunat diferite materiale importante din punct de vedere istoric. Am încercat și să public cîte ceva, dar eforturile mi-au fost zădarnice. Cu toate acestea, eram sigur că odată și odată lucrurile pot lua o altă întorsătură, că nedreptatea instaurată în România nu poate fi veșnică.

Sînt născut în sudul Basarabiei, la Satul Nou, dar m-am refugiat împreună cu părinții în 1944, pe cînd aveam numai doi ani. Deși n-am mai fost niciodată prin locurile natale, Basarabia m-a interesat întotdeauna. Am avut fericirea să mă întîlnesc și cu d-l Halippa. S-a întîmplat aceasta în decembrie 1976. Pantelimon Halippa în acei ani nu binevoia să se întîlnească cu nimeni. Ceva mai înainte acordase un interviu la «Europa liberă» și a căzut în dizgrația clanului ceaușist. Fusese anchetat în repetate rînduri de securitate și bătrînul s-a închis în sine, nedorind să mai comunice cu reprezentanți ai presei, cu scriitori. Totuși, se vede că eu am avut un mare noroc...

Îl cunoșteam pe un cetățean pre nume Pantazi, un mare susținător al Basarabiei. Și nu de azi sau de ieri, cînd la Dvs. a început «perestroica», ci întotdeauna. D-l Pantazi îmi spuse: «Te voi prezenta unui basarabean, d-l Grosu, care îl cunoaște îndeaproape pe Pantelimon Halippa. Dumnealui și va încerca să-ți organizeze, totuși, o întîlnire cu bătrînul. Poate îl va convinge să te primească». După mai multe tratative, d-l Halippa își dădu consimțămîntul să-mi acorde o «audiență». Poate la mijloc a fost și faptul că eu de asemenea eram în contradicție cu regimul. Nu știu.

Ne-am întîlnit în casa lui veche din strada Donici, 32. Cu toate că fusese informat din timp despre dorința mea de a afla cît mai multe despre Basarabia de pînă la război, totuși, înainte de a începe discuția propriu-zisă, m-a supus unei serii de întrebări care în fond se reduceau la una: «La ce-mi trebuie mie aceasta?» Probabil că argumentele mele l-au convins de necesitatea unui dialog. Iată așa și am realizat interviul pe care vi-l ofer Dvs...

Valeriu ROGOZENCO
Chișinău — București — Chișinău.

P. S. Propunînd atenției cititorilor interviul cu Pantelimon Halippa, îi mulțumim și pe această cale d-lui Mircea Popa. Considerăm, în același timp, că cel care au urmărit lucrările Sesiunii a XIII-cea a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești se pot convinge că situația din ultimii ani din republică se aseamănă într-o oarecare măsură cu cea de la începutul de secol. Pantelimon Halippa, Constantin Stere, Ion Pelivan, Vasile Stroescu ș. a. au depus eforturi considerabile pentru rezolvarea echitabilă a unor probleme comune...

Istoria se repetă. Poate e, totuși, pentru ultima dată...

V. R.

Pantelimon Halippa e născut, la 1 august 1883 în comuna Cubolta, județul Soroca. E fiul dascălului din sat, Nicolae Halippa.

A fost vice-președinte al Sfatului Țării, format în noiembrie 1917. Din 1918 și pînă în 1944 a fost deputat și senator în Parlamentul României de toate legislaturile, ministru al Basarabiei în diferite guverne.

A fost membru-corespondent al Academiei Române, membru al Asociației scriitorilor din România.